

AZ ELLENÁLLÁSI MOZGALOM TÖRTÉNETÉNEK KUTATÁSÁT ÖSZTÖNZŐ PÁLYÁZAT ÉRTEKELÉSE*

I.

A Magyar Történelmi Társulat, a Magyar Partizán Szövetség, a Honvédelmi Minisztérium, a Kulturális Minisztérium, a Magyar Rádió és a Magyar Televízió — azóta elhunyt kollégánk és elvtársunk — Otta István vezérőrnagy kezdeményezésére —, 1972. július 16-án, hazánk felszabadulásának közelgő 30. évfordulójára, a *magyar antifasiszta ellenállási mozgalom* kutatására, feldolgozására, írott forrásai és emlékei összegyűjtésére, pályázatot hirdetett.

A felszabadulás óta a magyar ellenállási mozgalom anyagainak összegyűjtése, rendezése és feldolgozása terén a magyar történettudomány és publi-

* A pályázatra beküldött pályaművek értékelésére a Magyar Történelmi Társulat 1973. április 7-1 kibővített igazgatóválasztmányi ülésén került sor. A pályázat eredményét *Vass Henrik*, az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének igazgatója, a Magyar Történelmi Társulat alelnöke értékelte. A pályadíjakat *Ember Győző* akadémikus, a Magyar Történelmi Társulat elnöke nyújtotta át. A Bíráló Bizottság tagja volt: *Vass Henrik* (elnök); *S. Vincze Edit* (titkár), az MSZMP KB Párttörténeti Intézet tudományos főmunkatársa, a Magyar Történelmi Társulat titkára; *Liptai Ervin* ezredes, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum parancsnoka; *Ránki György*, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének helyettes igazgatója; *Könya Sándor*, a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Főosztályának vezetője; *Vágó Ernő* nyugalmazott ezredes; *Markó Imre* ezredes, a Magyar Partizán Szövetség titkára; *Verő Gábor*, a Kulturális Minisztérium Múzeumi Főosztályának helyettes vezetője; *Katko István*, a Magyar Televízió Irodalmi Osztályának vezetője; *Baráth Apollónia*, a Magyar Rádió főmunkatársa; *Pintér István*, az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének tudományos főmunkatársa; *Karsai Elek*, a SZOT Levéltárának vezetője és *Ólvedi Ignác* ezredes, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia tanszékvezető tanára.

cisztika szép eredményeket mutathat fel. A közel 30 év alatt mintegy 170 azoknak a munkáknak a száma, amelyek valamilyen formában kapcsolatban állnak a vizsgált területtel. Az eredmények biztatóak, mégis úgy véltük, újabb erőfeszítéseket kell tennünk, hogy népünk történetének e fontos szakasza minél előbb az egész nemzet közkinccsévé váljon. Szándékunkban természetesen döntő szerepet játszott, hogy népünk évszázados szabadsághüdelmeihez, különösen 1848—1849-hez és 1918—1919 forradalmi tradícióihoz közvetlenül kapcsolódó antifasiszta küzdelem története, (s benne az olyan hagyományok, mint országunk függetlenségének védelme, az emberi humanizmus magasztos eszméje, a hazafiság és az internacionalizmus, a nemzet sorsa és az egyetemes haladás ügye, a Dunamedence népeinek egymásra utaltsága) az eddiginél hatékonyabban segítse napjaink egyik legfontosabb feladatának, a szocialista ember formálásának bonyolult folyamatát.

De egyéb okok is ösztönöztek bennünket a pályázat meghirdetésére. A KMP súlyos illegalitása miatt és a háború új körülményei között kevés dokumentum született, s ezek egy része is elpusztult, vagy pedig még mindig magánkézből van. Ilyen körülmények között nehéz és bonyolult munka az ellenállási mozgalom történetének minden oldalú tudományos feldolgozása és az események teljesebb feltárásához pótolhatatlan forrásértéket jelent az „élő források”, az antifasiszta harcok résztvevői emlékeinek rögzítése és összegyűjtése.

A Magyar Történelmi Társulat — a pályadíjakat felajánló intézményekkel

egyetértésben — úgy vélte, hazánk felszabadulásának 30. évfordulója kiváló alkalom arra, hogy a pályázók a még szétszórta anyagokat összegyűjtsék, az általunk eddig még ismeretlen emlékeket papírra vessék és azokat memoárok, feldolgozások formájában a kutatók számára hozzáférhetővé, vagy nyilvánosságra hozva az egész nép közkincsévé tegyék. Úgy gondoltuk, ezáltal nagy lehetőség nyílt a még meglévő úgynevezett „fehér foltok” eltüntetésére, kevésbé ismert események, történetek feltárására, történetük teljesebbé tételére, az ellenállási mozgalom iránt növekvő érdeklődés kielégítésére, s talán fokozására is.

A pályázatot meghirdető szervek, intézmények e várakozását a beérkezett 85 pályamű igazolta is. A pályaművek tematikája szinte az egész magyar ellenállási mozgalmat érinti. A beküldött munkák értékes, új adalékokat szolgáltatnak a Kommunista Párt vezette *antifasiszta függetlenségi harc* történetéhez, ahhoz a küzdelemhez, amely végül is a magyar nép legjobbjait eljuttatta a tudatos ellenállás, a fegyveres partizánharc vállalásáig. A pályaművek egy része egy-egy polgári, de a legtöbb esetben katonai csoport, egység történetét vezet végig, bemutatva azt a fejlődést, amelynek során egy-egy egyén vagy csoport, amely korábban a tulsó oldalon állt, belső vívódások, emberi tragédiák, vagy váratlan események, esetenként néhány — az ellenállást tudatosan vállaló — személy példaadásának, politikai és morális fellépésének hatására, eljutott a harc tudatos vállalásáig. A pályaművekben az esetek többségében történetileg hitelesnek tekinthető harci cselekményekkel ismerkedhettünk meg, olyan cselekményekkel, amelyek izgalmas, magával ragadó, nagy bátorságot követelő epizódok, történetek megrajzolásával párosulnak. Ezáltal nemcsak új adatok, tények birtokába jutnak a magyar ellenállási mozgalom kutatói, hanem a pályázat új összefüggések felismerését és a kutatás további irányának meghatározását is elősegíti. Számos új okmány, fénykép, röplap és eddig számunkra ismeretlen dokumentum került napvilágra. A pályázatra beérkezett *tudományos munkák szerzői* pedig olyan fontos, egyes esetekben vitatott területek feldolgozását végezték el, amelyek ed-

dig vagy kívül estek a kutatók érdeklődési körén, vagy pedig ezeknek csak bizonyos részeredményei voltak eddig ismertek.

Feltűnő, hogy a feldolgozások és memoárok *közel kétharmada a katonai ellenállás történetével foglalkozik*. Ezek fontos, eddig elhanyagolt, vagy kevésbé kutatott területeket tárnak fel, értékesen segítik a katonai ellenállás keresztmetszetének teljesebb megrajzolását. Miközben ennek fontosságát hangsúlyozzuk, megjegyezzük, hogy viszonylag kevesebben fogtak tollat azok közül, akik a KMP vezette ellenállásban közvetlenül, vagy közvetve vettek részt, s azok közül is, akik a polgári ellenállás területén dolgoztak. Reméljük, a pályázat lezárása nem jelenti az antifasiszta küzdelem további kutatásának, az emlékek, okmányok összegyűjtésének befejezését, hanem a pályázat sikere ösztönzést ad a benne résztvetteknek és másoknak is, hogy tovább munkálkodjanak nemzetünk története e tudományos, politikai és morális szempontból egyaránt fontos szakaszának, egyes eseményeinek, emlékeinek további és minél teljesebb feltárásán.

II.

1974. június 30-ig, a pályamunkák benyújtásának terminusáig, összesen 85 pályamű érkezett be a Magyar Történelmi Társulat címére.

A Pályázati Felhívás értelmében a pályamunkákat műfaji szempontból két kategóriába soroltuk: *a feldolgozások és a visszaemlékezések kategóriájába*. Műfaji szempontból azonban sokszínűbbé vált a pályázat, ezért esetenként nehéz volt eldönteni, melyik pályamű melyik kategóriába tartozik. A Bíráló Bizottság úgy döntött ebben a kérdésben, hogy nem ragaszkodik mereven a szakmailag sem eléggé tisztázott műfaji kritériumokhoz, hanem a döntésnél elsősorban a beküldött művek tudományos, politikai és egyéb értékeiből indul ki. Ezt figyelembe véve a beérkezett pályaművek megoszlása a következő:

I. Feldolgozások	33
II. Visszaemlékezések	52
A feldolgozások csoportjába tartozó	

pályaművek további műfaji megoszlása:

monográfia	5
tanulmány	8
tanulmánykötet	2
dokumentumkötet	3
bibliográfia	2
regényes feldolgozás	13

A pályaművek döntő többsége (81) egyéni munka, 4 pályaművet több személy, illetve szerzői kollektíva készített.

A benyújtott pályaművek tematikája eléggé egyenetlen. A pályázók többsége (a 62 minősíthető pályamű közül 43) az antifasiszta katonai ellenállás történetével, illetve annak egyes epizódjaival foglalkozik. Nem szerepel jelentőségének megfelelően a pályaművek között a kommunista párt, a szociáldemokrata párt és a különböző baloldali polgári ellenállási csoportok tevékenységének, eddig ismeretlen akcióinak hiteles, új dokumentáción nyugvó bemutatása.

A témaválasztás további vizsgálata alapján kitűnik, hogy a pályaműveknek mintegy fele helytörténeti jellegű feldolgozás, országos témával 27-en foglalkoztak. Hét pályázó választotta témájául a dél-szlovákiai antifasiszta ellenállás, illetve a Szovjetunióban folyó frontpropaganda történetét.

III.

A pályázatra beküldött pályamunkákat a Bíráló Bizottság történész szakembereknek adta ki előzetes véleményezésre. A pályaművek közül 23 pályamű minősült értékelhetetlennek:

- 1 munka 1972 júliusa előtt már megjelent,
- 5 munka nem érte el a kívánt legalacsonyabb színvonalat,
- 15 pályázó félreértette a felhívást, végül
- 2 pályaműről kiderült, hogy nem a szerzők önálló alkotásai.

A pályaműveket elsőként egy, történész-szakemberekből alakult, lektori testület véleményezte. Az előzetes vélemények alapján a Bíráló Bizottság meghatározta a pályaművek rangsorát: a feldolgozások kategóriájában a szaklektorok 11 munkát ajánlottak pályadíjra, a visszaemlékezések kategóriájában a díjazásra javasolt művek száma szintén 11. A Bíráló Bizottság

tagjai a díjazásra ajánlott 11 feldolgozást és 11 visszaemlékezést külön is tanulmányozták (egy-egy pályaművet 3—4 Bíráló Bizottsági tag olvasott el), véleményezték és javaslatot tettek a helyezési sorrendjére.

A Bíráló Bizottság munkájához és az előzetes lektori vélemények felülvizsgálatához jelentős segítséget nyújtott a Magyar Történelmi Társulat Igazgatóválasztmánya által életre hívott Pályázati Bizottság, amely — hozzáértő szakemberekkel kiegészítve — társadalmi munkában elvégezte a jutalmazásra, dicséretre ajánlott pályaművek véleményezését, rangsorolását és indokolt esetben a helyezésre nem került (tehát kiesett) pályamunkákról készült előzetes vélemények felülvizsgálatát is.**

A Bíráló Bizottság a végső értékelést a lektori vélemények, a Pályázati Bizottság tagjainak véleménye, megjelent munkák esetében az általunk felkért lektorok észrevételein kívül a kiadótól kölcsönkért hivatalos szaklektori jelentések felhasználásával, kollektív munkával alakította ki. A pályaművek rangsorolásánál a következő szempontokat vette figyelembe:

Bár a Pályázati Felhívás szerint „pályázni lehet minden, a pályázat leírása után megjelent, vagy kiadatlan” feldolgozással és visszaemlékezéssel, a Bíráló Bizottság tagjai arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a kiadatlan pályaműveket — amennyiben magas színvonalúak —, előnyben részesíti a kiadott munkákkal szemben. (Aki a kiadói munkában járatos, tudja, hogy a kiadókhoz benyújtott kéziratok szaklektorálás, kiadói szerkesztés és stílusjavítás után látnak napvilágot. Ezt a segítséget azok a pályázók nem kaphatták meg, akik a pályázatra kiadatlan kéziratot nyújtottak be.)

A pályaművek elbírálásában nehézséget okozott az a tény, hogy hivatásos szaktörténészek munkáit kellett a törté-

** A Pályázati Bizottság munkájában részt vett: Tamás István, a Nemzeti Múzeum helyettes főigazgatója; Tóth Sándor alezredes, Hadtörténelmi Intézet; Unger Mátyas egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem; Tikovszky Loránd, Történettudományi Intézet; Gerelyes Ede, Budapesti Történelmi Múzeum; Stier Miklós, Magyar Tudományos Akadémia; Sipos Péter, Párttörténelmi Intézet; Petrák Katalin, Párttörténelmi Intézet; Nagy Eta, Párttörténelmi Intézet; Mann Miklós, Magyar Történelmi Társulat.

netírás módszertanában járatlan, nem szakmabeli pályázók által készített kéziratokkal összevetni. A Bíráló Bizottság vitáiban az a vélemény kerekedett felül, hogy a pályaművek rangsorolásában és a pályadíjak odaítélésében ez a szempont nem lehet mérvadó, tekintettel arra, hogy a Pályázati Felhívás a pályadíjak kiírásakor nem tett különbséget a pályaművek szerzői között, és minden pályázótól „új tudományos eredményeket felmutató” kéziratot igényelt. A Bíráló Bizottság ugyanakkor javaslatot fog tenni a Történelmi Társulat Elnökségének, hogy a jövőben erre a problémára a pályázatok kiírásakor legyen tekintettel.

IV.

Az előbbieken ismertetettek alapján a Bíráló Bizottság a következőképpen döntött a pályadíjak odaítélésének ügyében:

A „feldolgozások” kategóriában

I. díj: A Bíráló Bizottság egységesen úgy határozott, hogy az *első díjat nem adja ki.*

Megvizsgálta a kiadott és nyomtatásban megjelent pályaművek kéziratának első változatát is — a róluk készült szaklektori vélemények alapján —, és megállapította, hogy színvonal tekintetében, eredeti változatban ezek nem voltak jobbak, mint a most, kézirat formában benyújtott és II. díjra ajánlható más pályaművek. Miután azonban több hasonló értékű dolgozat érkezett be, a Bíráló Bizottság úgy döntött, hogy a feldolgozások kategóriájában a *Pályázati Felhívásban* megjelölt két II. díj helyett *három, a négy III. díj helyett pedig öt arra érdemes pályaművet* javasol díjazásra.

II. díj: (8000— Ft) (3 db).

1. *Pozsonyi Tivadar: „Anabázis 1945”* jellegével beérkezett, *„Magyar honvédek a délcsehországi ellenállásban 1945 tavaszán”* című, 287 gépelt oldal terjedelmű pályaműve tudományosan, érdekesítően beszéli el a cseh hazafiak ellenállási csoportjával érintkezésbe lépő 1. hegyivadász

zászlóalj harcait a visszavonuló német fasiszták ellen.

A pályamű nagy erénye, hogy érdekesítő és őszinte lélektani elemzését nyújtja a zászlóalj tisztjei és katonái gondolkodásában végbement folyamatnak, megrajzolja a magatartásuk megváltozását motíváló eseményeket, tényezőket. A szerző szemléletesen mutatja be azt is, hogy a felszabadító szovjet csapatok hogyan méltányolták a zászlóalj tevékenységét. A pályamű azonban nem fejeződik be a történeti események ismeretével. A szerző később ismét bejárja az események színhelyét és bizonyítja, hogy a cseh nép nem feledkezett meg azokról a magyarokról, akik velük együtt küzdöttek a fasiszták ellen, a lakosság ma is őrzi azoknak a magyaroknak az emlékét, akik közül sokan életüket áldozták a közös ellenség ellen vívott élethalálharcban. Így válik az egyébként szakszerű mű őszintén átélt, jelentős nevelőerejű alkotássá. A Bíráló Bizottság a kézirat kiadását a Zrínyi, vagy a Kossuth Kiadónak ajánlja.

2. *Gazsi József „Elfelejtett zászlóalj”* című kéziratos pályaműve, a *Görgey-zászlóaljnak* állít emléket. A terjedelmes munka foglalja magában a kérdésekkel is, amelyek csak közvetett formában tartoznak a Görgey-zászlóalj történetéhez. Bevezetőben áttekintést ad a haladó magyar ifjúság 1944-es szervezkedéséről, tisztázza Mikó Zoltán százados sokáig vitatott tevékenységét, szerepét a Görgey-zászlóalj és más ellenállási csoportok létrehozásában és támogatásában, értékes adatokat nyújt a Bimbó utcai partizántanyáról is. Részletesen és érdekesítően követi nyomon az egység történetét a megalkulástól egészen a szovjet csapatokkal történt egyesülésig.

A szerző összegyűjtötte és hasznosította a rendelkezésre álló levéltári anyagot és gazdagon merített a zászlóalj több mint 100 harcosának visszaemlékezéséből. Megjegyezzük, hogy a szerző esetenként nem következetes a forráskritika alkalmazásában, helyenként túlhangsúlyozza a zászlóalj szerepét az egész magyar ellenállási mozgalomban. E hibák ellenére a kézirat értékes munka, mert a szerző a magyar ellenállási moz-

galom története eddig sokat vitatott, tisztázatlan területének feldolgozására vállalkozott.

3. *Godó Ágnes* „*Magyarok részvétele a jugoszláv népfelszabadító háborúban*” című könyvét nyújtotta be, amely a pályázat kiírása után, 1972 őszén jelent meg a Zrínyi Katonai Kiadónál.

A könyv tapasztalt hadtörténészszakember munkája. Gazdag levéltári forrásanyagra és visszaemlékezésekre sokaságára támaszkodva tárja fel a szerző a magyar—jugoszláv internacionalista kapcsolatokat a jugoszláviai antifasiszta ellenállási mozgalomban. A könyvnek különösen érdekes részei a Szerémségben megalakult magyar zászlóaljhoz csatlakozó budapesti ifjúmunkások történetéről és a bori haláltáborból szabadult magyar munkaszolgálatosok tevékenységéről szóló fejezetek. Tudományos szempontból azonban a Petőfi Sándor népfelszabadító rohamdandár történetét tárgyaló fejezet a legértékesebb, valamint a háború utolsó heteiben a szlovén partizánokkal együtt harcoló honvédekről szóló részek, amelyek új tényekkel, összefüggésekkel gyarapítják eddigi ismereteinket. A szakszerű jegyzet-apparátussal és fotódokumentációval ellátott könyvet a Bíráló Bizottság 8000 Ft-os II. díjjal jutalmazza.

III. díj (5000,— Ft) (5 db).

1. *Földes Pál* „*Marci*” (*Szónyi Márton élete*) című dokumentumregényét nyújtotta be a pályázatra, amely Szónyi Márton életútját ismerteti gyermekkorától antifasiszta harcossá fejlődéséig; egy fiatal magyar tiszt helytállását tárja fel, a partizánmozgalomban betöltött szerepétől áldozatos hősi haláláig. A szerző nemcsak Szónyi Mártonnak állít emléket, hanem harcostársainak is, akik a második világháború idején ott küzdöttek a fasizmus elleni harcosok sorában.

Kár, hogy a szerző munkájában a rendelkezésre álló kitűnő „nyersanyagkészlet” (sok-sok értékes adat, történelmi esemény stb.) nem mindenütt párosult jobb megelevenítő képességgel. E fogyatékoságai ellenére III. díjra érdemes alkotásnak

tartjuk Földes Pál regényes feldolgozását.

2. A Bíráló Bizottság III. díjra javasolja *Mautner József*: „*Egy volt a mozgalommal*” című könyvét. A pályamű *Spitz Rezső* kaposvári munkás életét és az OIB irányítása alatt álló kaposvári ifjúsági csoport tevékenységét ismertető helytörténeti munka. Értékét nagyban emeli, hogy eddig ismeretlen dokumentumok alapján készült feldolgozással van dolgunk, amelynek stílusa, előadásmódja logikus, meggyőző és hiteles.

3. *Balázs Béla* két gyűjteményes kötetet küldött be a pályázatra. Az „*Együtt, egymásért*” címmel 1974-ben, a pozsonyi Madách Kiadónál megjelent kötet a Szlovák Nemzeti Felkelésről szól, amely szlovák és magyar történészek tollából származó tanulmányokat, számos visszaemlékezést és cikket tartalmaz. Bár a kötetben közölt írások többsége korábban már megjelent, a kötet összeállítója mégis fontos munkát végzett, mert elsőnek vállalkozott arra, hogy olyan kiadványt adjon a csehszlovákiai magyarok kezébe, amely alkalmas arra, hogy tudatosítsa és ápolja népeink internacionalista hagyományait.

Balázs Béla másik könyve „*Mielőtt elfelejteném...*” címmel jelent meg Pozsonyban. Ezt a kötetet — bár nem az ellenállás történetével foglalkozik — a Bíráló Bizottság mégis jelentős vállalkozásnak tartja, mert olyan írások gyűjteménye, amelynek minden darabja a csehszlovákiai magyarság forradalmi, internacionalista hagyományait sugározza és tartalmilag az „*Együtt, egymásért*” című kötet mondanivalója történelmi előzményének tekinthető.

4. *Gábor Imréné* (dr. Orbán Ilona) a „*Források a magyar ellenállás és a partizánharcok történetéhez*” főcímmel ellátott, „*Röpiratok 1939—1945*” című bibliográfiai munkával pályázott. A szerző munkája a téma első feldolgozásának tekinthető. Gyengéje, hogy a szerző csak a Párttörténeti Intézet Archívumában található röpiratgyűjteményre támaszkodott és csak kis mértékben terjed ki munkája a többi levéltárban található

anyagokra. Javításra szorulnak a röplapok annotációi, hogy jobban fejezzék ki azok mondanivalóját, tartalmát. A Bíráló Bizottság úgy ítélte meg, hogy Gábor Imréné munkája — ezek ellenére — alkalmas a III. díjra.

5. *Tóth Lajos „Győztesek”* című pályamunkája a salgótarjáni bányászok és a hozzájuk csatlakozó katonaszökevények jelentős számú csoportjának hősiek ellenállását örökíti meg az eseményekben részt vettek visszaemlékezéseinek felhasználásával. Tóth Lajos munkája hiteles írás, amely eddig ismeretlen, vagy igen kevésbé ismert adatokat, fontos részleteket nyújt a kutatók számára is. A szerző bemutatja azt is, hogyan segítette a lakosság az ellenállókat, és azt, hogy harcok után életben maradtak hogyan kapcsolódtak be az új, népi Magyarország építésébe.

A „visszaemlékezések” kategóriában

I. díj: (6000— Ft) (1 db)

Kiss Károly „Nincs megállás” című könyve a munkásmozgalmi vonatkozású memoár-irodalmunk egyik kiemelkedő alkotása. Bár mondaniivalója nemcsak az ellenállási mozgalomra vonatkozik, amit erről a témáról közzöl, gazdagítása az ellenállási mozgalom történeti irodalmának is. Különösen a nagykanizsai internáló táborról írottak adnak újat a kutatók számára is.

Kiss Károly könyve tudományos igényességgel készült memoár. A szerző nem hagyatkozott csupán emlékezetére, hanem levéltári, könyvtári kutatásokkal frissítette fel és ellenőrizte azt. Tanulmányozta és alkotóan felhasználta a témáról eddig megjelent irodalmat is. A könyv hangvétele mindvégig mértéktartó, a szerző tartózkodik saját szerepének előtérbe állításától. Adatai, megállapításai fontos források a második világháború történetével foglalkozó kutatók számára is.

II. díj: (4000— Ft) (2 db)

1. „*A gyűrű bezárul*” című „*Harigita*” jeligés pályamű szerzője *Győrbíró Ferenc*, a Horthy-hadsereg egy-

kori hadnagya. Egyike volt azoknak a magyar tiszteknek, akik Sztrijben felhívást szerkesztettek Miklós Béla vezérezredeshez, az 1. magyar hadsereg parancsnokához, majd annak átállása után vállalkoztak rá, hogy a németekkel való szembefordulást elrendelő parancsot eljuttatják a hadosztályparancsnokokhoz.

Az őszinte hangvételű visszaemlékezés értékes adatokat szolgáltat az 1. magyar hadseregben terjedő háborúellenes hangulatról, részletesen ismerteti Illés Béla agitációs tevékenységét, foglalkozik a Sztrij-i antifasiszta iskola életével és más, részleteiben eddig ismeretlen eseményekkel. A szerző jól érzékelteti azt az áldozatos munkát, amelyet a magyar kommunisták és antifasiszták végeztek a magyar katonák valósággra ébresztése érdekében, majd azért, hogy fegyvereiket a németek ellen fordítsák.

2. Figyelemre méltó, érdekes munka *Pásztor Béla „Visszaút nem volt”* című pályaműve. A szerző visszaemlékezésében életútját írja le, tisztíté avatásától a második világháború végéig. Pásztor Béla a 2. magyar hadsereg összeomlásának és pusztulásának hatására 1944. október 15-e után szembefordult múltjával, megszervezte egy csoport átállását a szovjet csapatokhoz, harcolt a Vörös Hadsereg oldalán, részt vett Budapest felszabadításában, majd az új, demokratikus néphadsereg megszervezésében. Pásztor Béla memoárja szemléletesen mutatja a magyar tisztikar megosztottságát, azokat a hatásokat és körülményeket, amelyek a tiszték többsége számára megnehezítették a helyes út felismerését. A szerző hiteles részleteket közöl a 2. magyar hadsereg tragédiájáról, mértéktartóan ábrázolja saját szerepét, tevékenységét.

III. díj: (3000— Ft) (4 db)

1. *Fekete Mihály „Ellenállók az Avas alján”* című visszaemlékezése a Kossuth Könyvkiadónál 1974-ben megjelent. A pályaművet tartalmi, történelmi értékei és irodalmi színvonalára egyaránt méltóvá teszik a díjazásra.

A szerzőnek a miskolci kommunisták vezette ellenállásról szóló néhány

ív terjedelmű visszaemlékezése „Partizánok az Avas alján” címmel 1955-ben jelent meg. Ez az elmúlt évben kiadott munka azonban nemcsak terjedelemben könyvvé gazdagított változata annak, hanem tartalmilag, az előbbi kiadványban közöltek végrehajtott és megalapozott lényeges javításokkal, tárgyilagos ítéletekkel gazdagított érdekes új darabja a téma irodalmának. Fekete Mihály könyve alkalmas arra, hogy belőle az eddiginél teljesebb képet nyerjünk a miskolci ellenállók, az úgynevezett „MOKAN KOMITÉ” tevékenységéről.

2. *Galambos Futó Sándor* „*Három nehéz esztendő*” címen megjelent memoárja a szerző 1942—44 közötti tevékenységét ismerteti, miközben új részletekkel gazdagítja eddigi ismereteinket az újpesti, a kőbányai ellenállókkal, az óbudai csoport, a dunakisvársányi csoport, a Damjanich utcai csoport, valamint a Práter utcai csoport harci tevékenységéről. Gyengíti a könyv hitelét, hogy a szerző a nagy egésztől, a KMP vezette mozgalomtól elszakítva tárgyalja az eseményeket, ezért munkájának végkicsengése túlzásnak tűnik. A kiadvány egyébként izgalmas, érdekes olvasmány, jól szerkesztett mű, amely számos fontos, új adatot, tényt ismertet a magyar ellenállási mozgalom történetéről.

3. *Somogyi János* „*Kapostól a Donig — Dontól az Oderáig*” című forrásértékű visszaemlékezésében olvasmányosan és tényszerűen írja le, hogyan lett a Vörös Hadsereg frontpropagandistájává. Részletesen ismerteti az antifasiszta iskolák munkáját, a frontpropaganda módszereit, eredményeit. Tevékenységével nem hivatkozik, egynek tartja magát azok közül, akik vállalták az antifasiszta harc szolgálatát. Somogyi János pályaműve hasznos segítség a magyar hadifoglyok antifasiszta mozgalmának és a frontpropagandisták munkájának jobb, teljesebb megértéséhez.

4. *Sárközi Sándor* két munkájával jelentkezett a pályázaton. Az első: „*Katonaszemmel a Budai Önkéntes Ezredről*” című visszaemlékezése. Ezt a munkát elsősorban az teszi érdekessé, hogy a szerző, mint az esemé-

nyek egykori résztvevője, „katonaszemmel” vizsgálja és értékeli az ezred történetét. A szerző újat első-sorban a saját aleggységével kapcsolatban tud mondani, de amiket annak megalakulásáról, szervezéséről, ellátásáról, elhelyezéséről, felkészítéséről, bevetéséről és sorsának alakulásáról közöl, az mindenképpen figyelemre méltó és jelentős anyag a korszak kutatói számára is.

Sárközi Sándor másik, „*Az ellenállási mozgalom bátor katonái*” című pályaműve a Kőbányán szolgálatot teljesítő légvédelmi tüzérütegnek beosztott két tiszt, Messik János tartalékos hadnagy és Széchenyi Pál tartalékos zászlós életét, tevékenységét és halálát írja le. Sárközi azonban nem áll meg a két hős tiszt életének ismertetésénél, hanem új, eddig ismeretlen részleteket mond el az ütegek életéről, háborús szolgálatáról, tisztjeik és a budapesti ellenállási mozgalom kapcsolatáról. Értékes, új adalékokat tartalmaz az írásmű a polgári és katonai ellenálló csoportok kapcsolatairól, a párt által irányított partizán csoportokról és a Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságáról is.

IV. díj: (1500— Ft) (10 db)

1. *Kovács J. László* „*A bátorsághoz kell valami más is...*” című pályamunkája igen jó megjelenítő készséggel, regényes formában megírt visszaemlékezés. Tartalma: a szerző és a vele kapcsolatban álló munkásfiatalok 1943—45 közötti budapesti tevékenysége, akiket az Aczél-csoport vezetőjének megbízásából a szerző szervezett az Almási téri ellenálló csoportjává. A mintegy 10 év terjedelmű, regényes formában megírt pályamű — a helyenkénti „lakkozások” megszüntetése után — lelkesítő és így jó értelemben vett tudatformáló olvasmány lehet ifjúságunk számára.

2. *Molnár István* „*Börzsönyi éjszakák*” című pályamunkája a Görgey-zászlóalj történetét írja le, amelynek tagja volt maga is. Adatai helytállóak, s mint visszaemlékezés, a tényközlésen túl, számos értékes epizóddal gazdagítja az egység történetéről eddig ismerteket. Oldott, irodalmi előadásmódja élvezetes olvasmánnyá teszi a munkát.

3. A „Felfelé a meredek úton” jel-igéjű, „Szabadságért, békéért, ember-ségért” című pályamű szerzője (dr. Kürthy Sándor) a második világháború alatti polgári ellenállás történe-tének vázlatos feldolgozását tartal-mazza. Az eseményeket — amelyek-nek maga a szerző is részese volt —, kissé egyoldalúan tárgyalja, témáját nem tudta beágyazni az ellenállási mozgalom egészébe, holott ezt a célt tűzte maga elé. A visszaemlékezés nem alkot egységes munkát, hanem jobbára egymáshoz fűzött epizódok-ból épül fel. Az írás legnagyobb érte-két a benne foglalt számos, eddig ismeretlen mozzanat, helyenként pedig új kutatási eredmények teszik díja-zásra érdemesé.

4. Kerekes István „Egy felderítő naplója” című pályaműve egy nyug-díjas szobrászművész visszaemléke-zése, amelyben a csehszlovákiai Tyn városka partizánjai és a város kör-nyékén tartózkodó magyar katonák együttműködéséről szól, akik között ott volt maga is. Az írásmű szerkesz-tése, kronológiai és történeti vezér-fonala sok helyen kifogásolható. A szerző mégis jó szolgálatot tesz a történettudománynak azzal, hogy részletesen és színesen írja le a ma-gyar katonák és a cseh partizánok együttműködését, hasznos adatokat szolgáltat arra, hogyan váltak a fronttapasztalatok alapján a vissza-emlékezésben szereplő magyar kato-nák és tisztek háborúellenessé, anti-fasisztává. Dicséretes a mű gazdag illusztrációja is.

5. A „Kis harci csoport Nagybá-tonyban és a Mátrában” című pályamű szerzője Nagy Lajos nagybátonyi bányász, aki a második világháború éveiben részt vett sztrájkok szerve-zésében, háborúellenes agitációban. Illegális csoportot szervezett, amely Golub Rudolf irányítása alatt tevé-kenykedett, 1944 nyaratól Golub le-tartóztatásáig. A visszaemlékezés ér-tékes és eddig ismeretlen tényeket tartalmaz, olyanokat, amelyek segít-hetik a további kutatásokat.

6. Az „Egy volt a sok közül” című pályamunka szerzője P. Nagy István, a magyar ellenállási mozgalomban részt vett Pataki István rendőreléz-redes göröngyös, ellentmondásoktól

nem mentes, de igen tanulmányos vissz-szaemlékezéseit jegyezte le. A mint-egy 6 ív terjedelmű, olvasmányos stílusban, élvezetesen megírt pályamunka szerzője a Tatabányán élt idős veterán halála előtt elmondott visszaemlékezését őrzi, amely értékes adalékokat nyújt az ellenállási moz-galom történetéhez.

7. Varga Lajos „A magyar ellen-állási mozgalom” című visszaemléke-zése — a címmel ellentétben — ön-életrajzi visszaemlékezés, amely íze-sen megírt, őszinte humanizmussal, mély eszmei meggyőződéssel áthatott értékes dokumentum. A szerző a má-sodik világháború idején falujában megszervezte a titkos rádióhallgatást, megakadályozta a nyilasok szervez-kedését, barátaival fegyvert rejtettek el, s készültek az ellenállásra. Meg-gátolták az állatok elhajtását, röpcé-dulákat terjesztettek, szökött orosz foglyokat rejtegettek. Varga Lajos írása figyelemre méltó helytörténeti adalék a vidéki ellenállás történeté-hez.

8. Berta Sándor „Egy építőmunkás története” című pályaműve egy rok-kant, nyugdíjas orosházi építőmunkás írása. A jóízű előadásmódban készült pályamunkából magas fokú erkölcsi-ség, humanum és nevelő szándék sug-gárzik. A szerző 5 évi súlyos beteg-ségből felépülve írta meg megindító visszaemlékezését.

9. A „Mohácsi ellenállók 1944” című, Kiss Béla szerkesztésében ké-szült pályamunka anyagát az 502. számú Radnóti Miklós Ipari Szak-munkásképző Intézet, valamint az Ifjúsági Ház Honismereti Szakköré-nek tagjai gyűjtötték a mohácsi el-lenállásról. A mohácsi fiatalok lelkes munkája dicséretet érdemel, mert az általuk összegyűjtött adatok hasznos és javarészt megbízható adalékokot szolgáltatnak a város helytörténeté-hez. Ezért a Bíráló Bizottság díjazás-ra érdemesnek tartja ezt a lelkes munkával készült gyűjteményt.

10. Fenyvesi József „Falú a föld alatt” című pályamunkája lírai hang-vételű visszaemlékezés. A szerző sa-ját élményeire és fivére naplójára alapozva mondja el a kisterenyei bá-nyászkolónia életének egyes érdekes mozzanatait az 1943—1944-es évek-

ben. A pályamű legfőbb erénye — és ez nem is kevés —, hogy szerzője kort idéző hangulatot tudott teremteni írásában.

V.

A lektoroktól és a Pályázati Bizottság tagjaitól beérkezett jelentések alapján *jutalomra* érdemesnek találta a Bíráló Bizottság az alábbi munkák szerzőit:

- | | |
|---|-----------|
| 1. <i>Szakter Gyula—Perneki Mihály</i> : Antifasiszta ellenállási mozgalom Dél-Magyarországon.
1941—1944 | 1000,— Ft |
| 2. <i>Riskó Lajos</i> vezetése alatt az Országos Tervhivatal KISZ-szervezete: Antifasiszta ellenállási mozgalom a Magyar Repülő-szerelvénygyárban.
1944—1945 | 1000,— Ft |
| 3. <i>Tóth Mihály</i> : Emlékeim.
1919—1944 | 1000,— Ft |
| 4. <i>Kormos Gusztáv</i> : Csak emberek | 1000,— Ft |
| 5. <i>Bárczy János</i> : Egy év, amilyenek én láttam | 1000,— Ft |
| 6. <i>Bárány József</i> : Csepp a népek tengerében | 1000,— Ft |
| 7. <i>Varga László</i> : A partizán neve: Bodó Jenő | 800,— Ft |
| 8. <i>Becsky Andor</i> : A Független Színpad története | 800,— Ft |
| 9. <i>Szász Ferenc</i> : A szabadság útját választottam és Visszaemlékezés | 800,— Ft |
| 10. <i>Bognár József</i> : Don-parti emlékek | 800,— Ft |
| 11. <i>Merksz Endre</i> : Az 1. hegyidandár híradószászad a második világháborúban | 800,— Ft |
| 12. <i>Boros József</i> : Az ellenállási mozgalomban részt vett hősök sírjainak, emlékműveinek jegyzéke | 800,— Ft |
| 13. <i>Dr. Vajda Ernő</i> : 146 néhez nap | 800,— Ft |
| 14. <i>Kiss Sándor</i> : Kiss János altábornagy | 800,— Ft |

A díjazásra javasolt összesen 25, és a jutalomban részesített 14 munkán kívül a Bíráló Bizottság további 15 munkát felajánlott megvásárlásra az illetékes tudományos intézeteknek, illetve — a bennük fellelhető adatok, tények és ötletek alapján — a TV és a Rádió figyelmébe ajánlott.

VI.

1. A pályadíjak odaítélésének indokolásánál elsősorban azokra az értékekre helyeztük a hangsúlyt, amelyek miatt egy-egy mű díjazását indokoltnak tartottuk. Természetesen több kritikai észrevétel került birtokunkba az egyes művekről, de a Bíráló Bizottság mindent egybevetve alakította ki álláspontját. Úgy véljük, hogy ez a pályázat sikeresnek minősíthető, méltó hozzájárulás hazánk felszabadulása 30. évfordulójának megünnepléséhez. Ezt mutatja a — megítélésünk szerint lelkiismeretesen értékelt — díjazásra, jutalmazásra, megvásárlásra és más módon felhasználható művek magy száma. Az ismertetett adatokból kitűnik, hogy a beérkezett pályaműveknek csak kisebb része volt értéktelen, ami — ismereteink szerint — eddig egyedülálló pályázataink történetében.

2. A mennyiségi adatoknál is fontosabb azonban az a tény, amelyre ebből a pályázatból is fény derült: *a magyar ellenállási mozgalom sokkal szélesebb körű volt annál, mint amit történelmi irodalmunk eddig feltárt*. De rávilágított arra is, hogy ezt a munkát még mindig nem lehet befejezettnek tekinteni, az erre hivatott intézeteknek, kutatóknak tovább kell folytatni a feltáró munkát, a kortársak visszaemlékezéseinek gyűjtését. Ez mind tudományos, mind pedig politikai és morális szempontból fontos kötelezettségünk. Népünk önismeretének, szocialista hazánkhoz való kötődésének, ifjúságunk nevelésének fontos kérdésével van dolgunk. A történelmi hitelesség kötelező követelményének szem előtt tartásával továbbra is ösztönözni kell a kezdeményezéseket ezen a területen, segíteni kell a még ismeretlen adatok, tények, adalékok feltárását, hogy megteremtődjenek a feltételek a magyar ellenállási mozgalom eddigénél teljesebb, tudományosan még hitelesebb feldolgozásához.